

De korte jaren (van 1792 tot 1815) die onze streken onder het Frans bewind doorbrachten zijn een enorm boeiende periode geweest in de nationale geschiedenis. De oude gewaden werden afgelegd en een nieuwe geest doorwaaide het hele maatschappelijke bestel (niet zonder de onvermijdelijke stormen te ontketenen).

In die periode situeren zich de eerste processen en verhoren die volgens de nieuwe rechtsprincipes plaats vonden. Frans Vanzieleghem lichtte er enkele uit en vertaalde ze in begrijpelijk Nederlands. Dirk Ramboer gaf achtergrondinformatie.

Leest U zelf maar ...

Heemkundige kring Karel Van de Poele

“Je suis la revolution, je l’ai consacrée et instaurée dans nos lois ...”

(Ik ben de revolutie, ik heb ze tot een goed einde gebracht en haar ideeën in onze wetgeving ingevoerd ...)

Napoleon Bonaparte in 1799

De Franse guillotine en de Lichterveldse citoyen(ne)s

Frans Vanzieleghem

1 Inleiding

We vonden op de archiefzolder van Lichtervelde een register van de plaatselijke politie uit de Franse periode 1794 -1814, getiteld: "Registre destiné à y écrire les proces verbaux regardant la police, commencé le 26 8bre 1810".

Tussen 26/10/1810 en 19/09/1814 noteerde de plaatselijke politie er 17 processen-verbaal, een betrekkelijk gering aantal. Toch niet zo weinig als men bedenkt dat er toen nog geen verkeersovertredingen waren (die nu het leeuwenaandeel van de processen-verbaal uitmaken). Fietsen, auto's of moto's waren er nog niet, om met hun rallyrijstijl de citoyens en citoyennes in de (huidige) Statiestraat schrik aan te jagen.

De genoteerde processen behandelen kleine misdrijven, zoals vechtpartijen of diefstallen van geringe waarde, en soms ook zwaardere vergrijpen, zoals diefstallen van koeien, bomen, koeienvellen, soms ook van een uurwerk, naast verdrinking, brandstichtingen, enz.

Wie de verslagen doorleest, kan zich niet van de indruk ontdoen dat het er toen aan toe ging zoals nu, dat de mensen toen ook hun (goede en) minder mooie kanten hadden.

Een warmbloedige beenhouwersdochter, een jaloerse molenaarshelper, een levensmoede boerenknecht, een zakkenroller en een winkeldievegge zijn de hoofdpersonages in enkele van de processen-verbaal die wij hieronder in vrije vertaling weergeven.

2 Cordule, mijn schoon warm lief...

In het jaar 1811 op 2 september is voor ons¹, François Bossuyt, maire van Lichtervelde, arrondissement Brugge, Leiedepartement, en toegevoegd hulp-officier aan de gerechtelijke politie van de procureur van het keizerrijk, verschenen Jean Emanuel B², arbeider, verblijvend in Lichtervelde, om klacht in te dienen over volgende feiten:

¹ In de Franse tijd noemen de burgemeesters zich "Nous, Maire de ..." en laten ze al hun titels en functies op hun naam volgen. Een en ander was natuurlijk bedoeld om respect af te dwingen voor de functie van burgemeester, en bij uitbreiding voor alle gezagsdragers en voor het gezag in het algemeen.

² Wie zich verdiept in oude processtukken, voelt zich soms als een "voyeur". Vrijelijk een indiscrete blik werpen in de private of soms zelfs intieme aangelegenheden van beschuldigen of slachtoffers, ook al zijn die reeds bijna twee eeuwen overleden, vereist tact en discretie vanwege de verslaggever. Daarom zijn de familienamen van de betrokkenen tot een initiaal ingekort.

Genoemde B. verklaart dat hij omstreeks middernacht, komende van de herberg op het gehucht “Het Hol”, de genaamde Pierre J., molenaarsknecht, ongeveer 23 jaar en verblijvende in Lichtervelde, vergezeld van Cordule V., is tegengekomen.

Hij heeft met Cordule een woordenwisseling gehad, waarop Pierre J. zich kwaad maakte en hem omver duwde. Zijn linkerarm was uit het lid geslagen zodat hij het uitschreeuwde van de pijn. Maar Pierre J. achtervolgde hem en sloeg hem met het hoofd tegen het muurtje van de armenschool. Terwijl hij hulp vroeg aan het huis van Jaques V. werd hij een derde keer vastgegrepen, geslagen en tegen de pomp gesmeten. Hij had verschillende kwetsuren, zodat het bloed hem uit mond en neus liep.

De getuigen die hij in deze zaak oproept, zijn Augustin Debaillié, wever, 31 jaar, en de reeds genoemde Cordule V., 18 jaar, dochter van Jaques V., beenhouwer te Lichtervelde.

Bovenstaande verklaring heeft de genaamde Emanuel B. samen met ons ondertekend.

3 Een jonge deerne die niets afweet van haar eigen bevalling...?

In het jaar 1813, de 24 juli om 7 uur 's morgens, zijn verschenen voor ons, Pierre Demaré, maire van de gemeente Lichtervelde, arrondissement Brugge, Leiedepartement, toegevoegd hulp-officier van de gerechtelijke politie en procureur van het keizerrijk, Victoire Vantieghem, Ferdinand Hoet, knecht bij Ignace Devos, schepen dezer gemeente, en Charles Goddyn, leerlooiersknecht in Lichtervelde. Zij hebben voor ons verklaard dat zij het lijk van een boreling uit de gracht achter het huis van de heer Devos hebben gehaald.

Wij hebben ons onmiddellijk ter plaatse begeven waar het lijk zich bevond, vergezeld van Mr Staes, gezondheidsofficier³ dezer gemeente, en hebben er het verdronken individu onmiddellijk herkend als een slechts zeven maanden gedragen boreling van het mannelijk geslacht, wiens lijk reeds in gevorderde staat van ontbinding verkeerde.

Daarna richtten wij onze aandacht op een jonge deerne Cordule V., ongeveer 21 jaar oud, dochter van Jacques en Barbe-Thérèse V., beenhouwers alhier. De hoger vermelde beek liep voorbij hun woning. Van het meisje was bekend dat ze al enkele maanden in verwachting was. Sedert een veertiental dagen echter was haar zwangerschap opeens verdwenen.

Wij hebben onmiddellijk de gemelde Cordule V. uitgenodigd om haar op de misdaad te wijzen. Haar ondervragend heeft zij alles ontkend wat wij haar wilden doen toegeven en zij lachte ons uit toen wij zeiden dat ze een kind ter wereld had gebracht.

Wij hebben Mr Staes, gezondheidsofficier, verzocht haar onder eed te onderzoeken. Hij heeft verklaard dat de borsten van het meisje omvangrijk waren en melk bevatten, de baarmoeder

³ Officier de santé: plattelandsdokter die geneeskundige praktijk mocht uitoefenen zonder dokterstitel.

was slap en week⁴ en haar geslachtsdelen⁵ vertoonden sporen van een bloeding, wat liet veronderstellen dat het meisje onlangs bevallen was.

Van dat alles hebben wij proces-verbaal opgemaakt dat wordt overgemaakt aan de heer procureur van het keizerrijk, aan de heer auditeur bij de Raad van State, onderprefect van het arrondissement Brugge, teneinde de vastgestelde misdaad te doen vervolgen.

Na voorlezing hebben wij samen met de gezondheidsofficier getekend, gezien de ondervraagde verklaarde niet te kunnen schrijven noch tekenen.

4 Jean G., zestien jaar, doodgewone zelfmoord...

In het jaar 1813, op 16 oktober om 9 uur 's morgens is voor ons, Pierre Demaré, maire van de gemeente Lichtervelde, arrondissement Brugge, Leie departement, hulp-officier van de gerechtelijke politie toegevoegd aan de procureur van het keizerrijk, verschenen Mr Pierre Kesteloot boerenzoon in deze gemeente. Hij verklaarde dat hij Jean G., oud ongeveer zestien jaar, in Lichtervelde geboren als zoon van Jérôme en Isabelle D., in zijn koeienstal heeft aangetroffen, opgehangen met een koord rond de nek.

Wij hebben ons onmiddellijk ter plaatse begeven samen met Mr Staes, gezondheidsofficier dezer gemeente. Wij hebben het lijk onderzocht en geen sporen van geweld gevonden. Het was een doodgewone zelfmoord en we hebben inlichtingen ingewonnen bij de bewoners van de hofstede om de reden van de zelfmoord te kennen.

Zij zeiden dat G. 's morgens nog flink ontbeten had en dat niets erop wees dat hij zich van het leven wilde benemen. Hij was naar buiten gegaan om hooi te binden; een half uur later had hij zich al verhangen.

Het onderhavig proces-verbaal zal worden overgemaakt aan de procureur van het arrondissement Brugge, ondertekend door de gezondheidsofficier en ons, burgemeester.

5 Ignace V. wilde een pijpje stoppen...

In het jaar 1811 op 20 juni, om 10 uur in de voormiddag, is voor ons, François Bossuyt, maire van de gemeente Lichtervelde, kanton Torhout, Leiedepartement, verschenen Louis Loys, veldwachter⁶ dezer gemeente die ons heeft voorgeleid Ignace V., oud 28 jaren, wever, geboren in Pittem, in Lichtervelde verblijvende, zoon van Joseph en Godelieve K.

⁴ De originele tekst bevat hier een schrijffout: in plaats van "molle" heeft de klerk "môle" genoteerd, wat havenhoofd betekent.

⁵ "le museau de tange entr'ouvert..." een afdoende vertaling hiervoor vonden wij niet.

⁶ Het ambt van "garde champêtre" was toen al ingevoerd. De term zou meer dan anderhalve eeuw in gebruik blijven. Ook aan de inhoud van deze functie zou in de komende honderd jaar maar weinig veranderen.

De beklaagde was door de heer Ivon Decock (naar diens eigen zeggen) op heterdaad betrapt en door de veldwachter aangehouden voor hetgeen volgt:

De negentiende van dezelfde maand vergezeld de genaamde V., Ivon Decock, landbouwer in deze gemeente, naar Koolskamp om er een koe te leveren voor de som van twaalf Franse kronen, waarvoor laatst genoemde het geld had ontvangen.

Op hun terugweg van de vermelde gemeente zijn zij binnen gegaan in de herberg "De Korenbloem" in deze gemeente. Zij hebben er samen wat gedronken en toen Decock in slaap gevallen was, zocht de genoemde V. voortdurend in diens zakken, hetgeen de herbergier opviel. Maar V. beweerde dat hij tabak zocht in de zakken van de boer om een pijpje te stoppen. Toen Decock wakker werd, merkte hij onmiddellijk dat er veel geld uit zijn zakken was verdwenen waarop hij terstond eiste dat de genoemde V. zou onderzocht worden.

Charles Persijn, zoon van Joseph (Persyn), Jean en David De Mechelaere, zoons van Joseph (De Mechelaere), en Joseph Persijn, herbergier, alle inwoners van de gezegde gemeente, hebben het geld bij de beklaagde gevonden. In zijn schoenen had de genoemde V. zeven Franse kronen verstoppt. Zij hebben hem dan ook in huis vastgehouden.

Ondertussen had Decock de veldwachter verwittigd. Het geld en een tafelmes, door schepen Ignace Hubert Devos in zijn zakken gevonden, vormden de bewijsstukken. Alles in tegenwoordigheid van de genoemde getuigen Charles Persijn, Jean De Mechelaere, David Mechelaere en Joseph Persijn en Ignace Hubert Devos, schepen.

Copie wordt overgemaakt aan de heer gerechtsauditeur en onderperfect van het arrondissement Brugge en aan de vrederechter van het kanton Torhout. Wij hebben dan ook de genoemde V. naar het huis van bewaring in Torhout gebracht om van daaruit voor de rechters te verschijnen.

6 Anne-Thérèse M. rausjt garen...

In het jaar 1810, op 26 oktober om 5 uur in de vooravond, hebben wij, Félix Surmont, eerste schepen van de gemeente Lichtervelde, kanton Torhout, Leie departement, de genaamde Anne-Thérèse M., jonge vrouw van 25 jaar, geboren te Torhout en wonende te Lichtervelde, dochter van Pierre M. en van Catherine Rosalie van Thourout, op diefstal betrapt.

Zij stal ongeveer drie kilo garen in het huis van de heer Benoît Safferot, ketelmaker en koperslager, wonende op de markt in Lichtervelde. Zonder enige vriendelijkheid vroeg ze voor twee stuivers tin en wanneer ze buitenging zag Rose Meerschaert, echtgenote van de genoemde Safferot, ongeveer 84 jaar, dat ze garen stal.

Rose Meerschaert zei tegen de knecht Félix Everaert, oud 20 jaar en zoon van Laurent en

⁷ De Franse tekst spreekt van "le cabaret La fleur de blés".

Geneviève De Blaere dat hij haar moest volgen. Hij bracht het gestolene terug. Wij hebben haar schuldig bevonden en haar overgebracht naar het huis van bewaring in Torhout om voor de rechters te verschijnen die haar geval zullen behandelen.

7 “Sauve qui peut”

Lichtervelde heeft waarschijnlijk voor dergelijke kleine misdrijven niet onder het schrikbeeld van de guillotine geleefd. Dat bleef inderdaad enkel boven de hoofden van moordenaars zweven. De tribunalen hadden de reputatie niet al te streng te oordelen over kleinere vergrijpen en gemakkelijk tot vrijspraak te leiden.

Qua rechtspraak betekende de Franse periode een beduidende vooruitgang ten opzichte van het Ancien Régime waar willekeur, foltering en lijfstraffen geen uitzonderingen waren. De nieuwe rechtspraak probeerde beter, rechtvaardiger en humaner te zijn. Nu waren de rechten van de verdediging gewaarborgd door de wet en geëerbiedigd door de rechtbank. De strafmaat werd rechtvaardiger en stond meer in verhouding tot de beoordeelde delicten. In sommige processen werd de beklaagde zelfs vrijgesproken, hetgeen in het Ancien Régime niet denkbaar was.

Doch de toepassing van deze principes was moeilijk wegens geldgebrek en gemis aan geschikte gevangenisinfrastructuur.

Niettemin zal “Sauve qui peut!”, of anders gezegd: “Maak dat ge niet met het gerecht in aanraking komt” wel het devies geweest zijn van de grote meerderheid van onze Lichtervelde citoyens en citoyennes.

Ook daaraan is in de laatste 150 jaar weinig veranderd.

oooooooooooo

Nabeschouwing

De pennentrek van 15 december 1792

Dirk Ramboer

Reeds in eerdere edities van het jaarboek werd aandacht besteed aan Lichtervelde onder het Frans bewind, niet in het minst dankzij de auteur van bovenstaand artikel, op zoek naar de sporen van zijn overgrootvader, soldaat van Napoleon. Niet bij toeval besteden zijn bijdragen aandacht aan militie en gerecht. De Franse instellingen terzake hebben niet alleen tijdens de Franse periode het leven van alle dag beheerst: recht en gerecht in België stoelen nog altijd op de Franse erfenis, en ook de algemene dienstplicht was - voor zijn afschaffing een paar jaar terug - naar Frans model georganiseerd.

1 De historische context

De Oostenrijkse Nederlanden werden met Frankrijk verenigd bij decreet van de Conventie van 9 vendémiaire van het jaar IV (in de oude kalender: 1 oktober van 't jaar onzes Heren 1795). "Verenigd" en niet "aangehecht", zo luidt de tekst van het decreet.

Reeds na de overwinning van de Fransen op de Oostenrijkers te Jemmapes in november 1792 bepleitten de Belgische democraten de vereniging met Frankrijk, en resoluties in die zin werden in het voorjaar van 1793 in nagenoeg alle steden van de Zuidelijke Nederlanden en het gewezen Prinsbisdom Luik gestemd.

Eén van de vurige verdedigers van de "réunion" was de vonckist J.B. Verlooy⁸, leider van de Brabantse Omwenteling. Nadat de Statisten in 1793 de verkiezing van een eigen Belgische Nationale Conventie hadden gesaboteerd en de hoop op de oprichting van een Belgische democratische republiek was vervlogen, zag hij enkel nog in de aanhechting met Frankrijk de mogelijkheid om het revolutionair proces te vrijwaren. Het Franse régime was echter niet zeer happig om daarop in te gaan, zowel om redenen van internationaal recht als om tactische overwegingen. Het zou drie jaar⁹ duren vooraleer de Belgen te Parijs het decreet van de eenmaking in de wacht sleepten.

De Fransen hadden echter niet gewacht tot de aanhechting om de revolutionaire stempel op de Oostenrijkse Nederlanden ("les provinces belgiques") en het gewezen Luikse prinsbisdom ("le pays de Liège") te drukken. Amper één maand na de overwinning te Jemmapes werd op 15/12/1792 door een decreet van de Conventie met één pennentrek het Ancien Régime in alle bezette gebieden afgeschaft: alle heerlijke rechten, heffingen, tollens, tienden, hand- en spandiensten, de adel en het hele feodale stelsel met al zijn bestuurlijke instellingen werden de vuilnisbak van de geschiedenis ingeveegd.

⁸ Voor meer informatie omtrent de figuur van Verlooy, de Statisten en de Vonckisten: zie mijn artikel in het jaarboek 1996: "Landmeter Serruys: voor Vonck, Vaderland en Vandermeersch.

⁹ Lodewijk XIV had een eeuw eerder heel wat minder scrupules gehad toen hij na zijn overwinningen op de Oostenrijkers deze stukken van de Zuidelijke Nederlanden inlijfde die heden nog deel uitmaken van de Franse Republiek: de huidige departementen Nord en Pas-de-Calais.

2 De hervorming van het gerecht

De gerechtelijke hervormingen die vanaf oktober 1791 in Frankrijk waren doorgevoerd, werden zodoende ook van toepassing in de nieuwe bezette gebieden. Een einde werd gesteld aan de vele soorten rechtbanken met straffen die verschilden volgens rang en stand van de beklaagde. Wie aangehouden wordt, moet voortaan binnen de vierentwintig uren worden ondervraagd. Hij heeft recht op een raadsman. Folteren is onwettelijk geworden. De zittingen zijn openbaar. De rechtspraak is gratis. De rechters worden voor het leven aangeduid en worden door de Staat betaald. De departementen worden ingedeeld in districten: de gerechtelijke arrondissementen, die op hun beurt weer onderverdeeld worden in kantons. De vrederechters worden verkozen.

Exit dus de Lichterveldse schepenbank, het plaatselijk gerechtsapparaat van de Heren van Lichtervelde.

3 Meer menswaardigheid in de strafuitvoering

Geneesheer en député Joseph Guillotin was in Frankrijk één van de baanbrekers van het nieuwe recht en gerecht. Deze wetenschapper streefde ernaar om de terechtstellingen "menswaardiger" te maken. Hij was getuige geweest van een executie waarbij de beul tot drie keer toe had moeten toeslaan om met een botte bijl het hoofd van een veroordeelde edelman af te hakken. Onthoofding was een "voorrecht" van de adel. Voor de gewone man bestond de doodstraf uit verbranding, ophanging, radbraking of vierdeling, al naar gelang de aard van zijn misdaad. Guillotin bekwam dat het "voorrecht van de adel" in geval van terdoodveroordeling aan iedereen toekwam en introduceerde de valbijl: *"la mécanique dont le jeu tranche la tête aux criminels en un clin d'oeil"*, sindsdien en naar hem, de guillotine genoemd.

4 Sansculotten en boerenkrijg

Niet iedereen in de Zuidelijke Nederlanden was opgetogen met de hervormingen. De Statisten, (hogere clerus, adel en andere bevoorrechte lagen van de bevolking tijdens het Ancien Régime) organiseerden onmiddellijk geheim verzet tegen de verkozen voorlopige besturen, samengesteld uit republikeinen en democraten. Zij wisten een deel van het gewone volk met zich mee te trekken: het antiklerikalisme van de sansculotten was weinig populair, en de last van de militaire bezetting was een goede voedingsbodem voor agitatie. Nochtans streefden de voorlopige besturen ernaar de oorlogspanning (lees: de opeisingen) vooral op de rijken en, in de eerste plaats, op de Kerk af te wentelen. Wanneer bij wet van 07/09/1798 in heel Frankrijk, en dus ook in de "provinces belgiques et le pays de Liège" de algemene dienstplicht of conscriptie van kracht wordt, roepen de statisten alhier op tot de gewapende opstand die geen succes kent in de steden, maar wel onder de plattelandsbevolking in Vlaanderen en Brabant. Dit militair avontuur dat mede door het ontbreken van een degelijke leiding tot mislukken gedoemd was, werd nadien de Boerenkrijg genoemd.

Het Franse regime bleef overeind. Napoleon Bonaparte smoorde het republikeins revolutionair elan door een staatsgreep en maakte van de Franse staat en zijn leger een in-

strument in dienst van de belangen van de hogere burgerij, in alliantie met een deel van de vroegere adel.

5 De conscriptie

De burgemeesters in de steden en gemeenten werden verantwoordelijk gesteld voor het lichten van een contingent soldaten volgens van hoger hand opgelegde quota, maar de prefecten stelden vast dat sommige burgemeesters zich meer bezig hielden met het vrijstellen van hun eigen kinderen, vrienden en kennissen dan met de samenstelling van het contingent. De procedure werd aldus aangepast dat de quota per kanton werden vastgelegd onder controle van de "sous-préfet". De burgemeester bleef onontbeerlijk daar alleen hij de lijst kon opstellen van wie op basis van de geboorteregisters opgeroepen kon worden, maar had geen macht meer tot aanwijzen of vrijstellen. Hij was verplicht de oproepingen uit te sturen, de dienstplichtige en zijn familie in te lichten over de gang van zaken en ervoor te zorgen dat de "citoyen-soldat" tijdig afgeleverd werd waar hij verwacht werd.

In 1806 was de bureaucratische machine reeds zo goed afgesteld dat één maand na een nieuwe wet voor het mobiliseren van een nieuwe lichterij (de "klasse"), in alle kantons de lijsten klaar waren met de namen der lotelingen. Deze werden naar de gemeenten verstuurd voor aanplakking gedurende tien dagen, waarna gedurende vijf dagen bezwaren konden worden ingediend. Ziekte of lichamelijke gebreken konden eventueel tot vrijstelling leiden. De enige zoon van een weduwe, de oudste broer van wezen en de broers van andere dienstplichtigen konden van uitstel genieten. De rekruteringscommissie beschikte hoop en al over twee weken om de kantons af te lopen en de geschillen te beslechten. Nadien diende de eerste oogst nieuwe rekruten afgeleverd aan het leger.

De Amerikaanse historicus Isser Woloch besluit in zijn standaardwerk "The New Regime" aldus: *"Meer dan enig andere spectaculaire vernieuwing was dit (de algemene dienstplicht) de werkelijke doorbraak van het napoleontisch regime, de scherpste vorm van doordringen van de Staat in het dagelijks leven"*.

De waarheid van deze stelling werd bij herhaling door Frans Vanzieleghem geïllustreerd in zijn bijdragen in de reeds verschenen jaarboeken.

oooooooooooo

6 Bibliografie

	La Gazette de la Révolution Française, Le Soir, Brussel 1988
Cathelin, Jean	<u>La vie quotidienne en Belgique sous le régime Français 1792-1815</u> , Parijs, 1966
Ogg, David	<u>Europe of the Ancien Regime, 1715-1783</u> , London-Glasgow: Fontana Books, 1964

- Tassier, Suzanne Figures révolutionnaires du XVIIIème siècle, Brussel, 1933
- Van De Voorde, Hugo e.a. Bastille, Boerenkrijg en Tricolore. De Franse Revolutie in de Zuidelijke Nederlanden, Leuven: Davidsfonds, 1989
- Woloch, Isser The New Regime - Transformations of the French Civic order 1789-1820, London - New York, 1994

Heemkundige kring Karel Van de Poele